

SAKSBEHANDLER
Cathrine Skrederstuen Rolland
Ståle Arfeldt Bergås
Tove Elise Ihler

INNVALGSTELEFON
+47 98202809
DERES DATO

TELEFAKS
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

VÅR REF.
18/03675-2

DERES REF.

VÅR DATO
18.03.2019

ARK. B - Bygninger

443 (Nordreisa) Nordreisa - Tr

Se mottakerliste

Tørfoss (Tørfossi) gård, gnr./bnr. 32/11, i Nordreisa kommune (Raisin komuuni) - forslag om fredning

Foto: Cathrine S. Rolland, Riksantikvaren

Vi viser til tidligere utsendt melding om oppstart for Tørfoss gård datert 29. oktober 2018. På grunnlag av dette foreslår Riksantikvaren følgende forslag til vedtak om fredning:

FORSLAG TIL VEDTAK:

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 15 og § 19 jf. § 22, foreslår Riksantikvaren å frede Tørfoss (Tørfossi) gård, gnr./bnr. 32/11, i Nordreisa kommune (Raisin komuuni).

Omfanget av fredningen

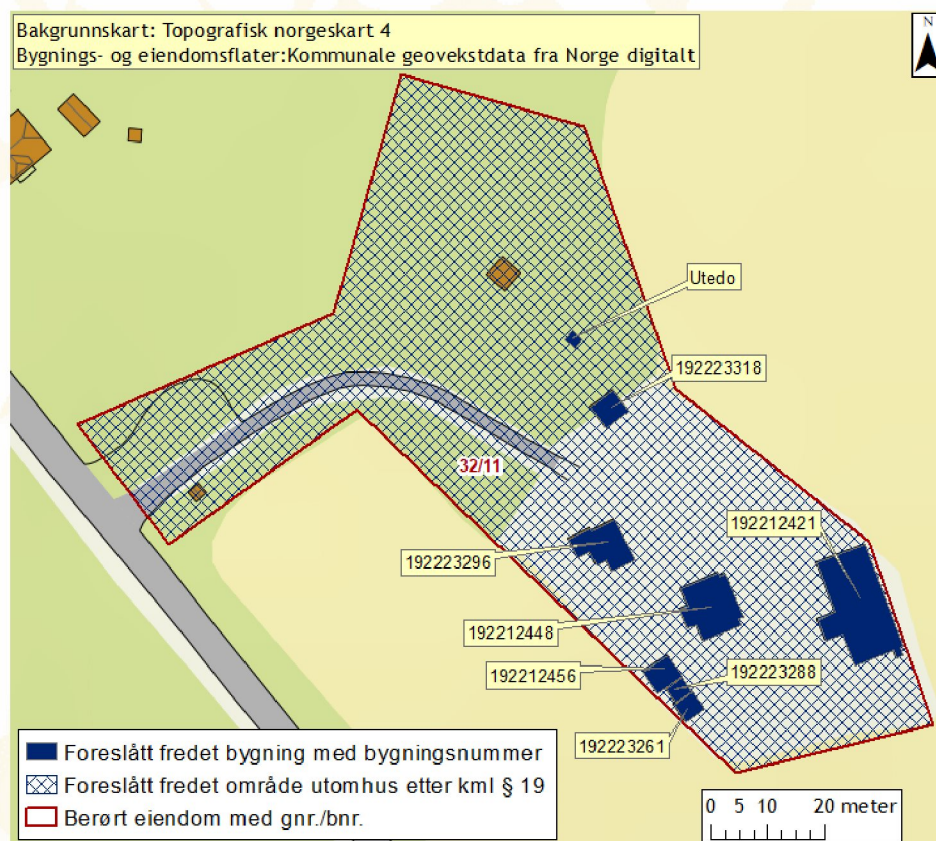
Fredningen etter kulturminneloven § 15 omfatter følgende bygninger:

- Badstue: bygningsnummer 19223318
- Bårstue: bygningsnummer 19223296
- Hovedbygning: bygningsnummer 192212448
- Driftsbygning: bygningsnummer 192212421
- Kjøttbu: bygningsnummer 192212456
- Ost - og klesbu: bygningsnummer 19223288
- Redskapsbu: bygningsnummer 19223261
- Utedo: bygningsnummer mangler

Fredningen omfatter bygningenes eksteriør og interiør og inkluderer hovedelementer som planløsning, materialbruk og overflatebehandling og detaljer som vinduer, dører, gerikter, listverk, ildsteder og fast inventar.

Fredningen omfatter også følgende større løst inventar: to elvebåter lagret i driftsbygningen.

For å bevare virkningen av kulturminnene i miljøet, foreslås det også en fredning av området rundt kulturminnene, jf. kulturminneloven § 19. Området som foreslås fredet er vist på kartet nedenfor.

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare Tørfoss gård, som et kulturhistorisk og bygningshistorisk viktig eksempel på en gård oppført i kvensk byggeskikk i Nord-Troms. Bygningene er fra slutten av 1700-tallet og frem til 1940. Tørfoss gård er et godt eksempel på en komplett kvensk gård hvor man har drevet med fiske i elva, jordbruk og skogbruk.

Det er videre vesentlig å ta vare på kulturhistorisk verdifulle uttrykk for bygningenes historiske utvikling.

Fredningen skal sikre enkeltbygningene, bygningenes innbyrdes sammenheng samt kulturhistoriske verdier knyttet til anlegget som helhet.

Fredningen av bygningenes eksteriør skal sikre bygningenes arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som fasadeløsning, opprinnelige/eldre vinduer og dører, materialbruk og overflater, skal opprettholdes.

Formålet er videre å bevare rominndeling, bygningsdeler og overflater i de deler av interiørene som er kulturhistorisk interessante. Fast inventar skal bevares som en integrert del av interiørene.

Formålet med å frede de to elvebåtene er at de representerer viktig kildeverdi til tradisjonen rundt båtbygging i Reisadalen. Elvebåtene er stakebåter, uten feste til motor. Fredningsvedtaket regulerer lagring av de to elvebåtene i låven.

Formålet med fredningen av området rundt bygningene er å sikre virkningen i miljøet gjennom å opprettholde anleggets karakter av en komplett kvensk gård slik den fremstår med et åpent gressdekket tun og plasseringen av bygningene i forhold til hverandre og på eiendommen. Det er et lite skogholt på eiendommen, hvor utedoen står.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Kulturminner fredet etter kulturminneloven § 15:

1. Det er ikke tillatt å rive, skade eller flytte bygningene eller deler av disse.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningenes eksteriør eller interiør. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
3. Det er ikke tillatt å skifte ut bygningselementer eller materialer, forandre overflater eller utføre annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningenes eksteriør, interiør eller konstruksjon. Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med materialer og metoder som er i tråd med bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.

5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfeller under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.
6. Større løst inventar som inngår i fredningen, to elvebåter, må ikke skades eller fjernes fra bygningen. Videre bør de sikres god oppstilling slik at de ikke endrer form under lagring.

Område fredet etter kulturminneloven § 19

7. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av vei eller parkeringsplass, oppsetting av gjerder, skilt, endring av beplantning eller beleg, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.
8. Det kan utarbeides en forvaltningsplan for området. Planen skal godkjennes av kulturminnemyndigheten. Forvaltningsplanen skal inneholde retningslinjer for bruk, vedlikehold og eventuell tilbakeføring. Planen bør rulleres.

Følger av fredningen

Lovhenvisning

Når det gjelder behandlingen av fredete kulturminner og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a, 16, 17 og 18 og 19 og 21, samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Arbeider som krever tillatelse etter plan- og bygningsloven, må i tillegg forelegges kommunale myndigheter. Det gjøres oppmerksom på at tillatelser etter kulturminneloven må foreligge før arbeider i tråd med plan- og bygningsloven kan settes i verk.

Vedlikehold

Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av fredete bygninger og anlegg. Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader.

Dispensasjon

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven §§ 15a og 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes fylkeskommunen som avgjør om tiltaket kan iverksettes, ev. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal fylkeskommunen likeledes kontaktes.

Kort karakteristikk av kulturminnet

De første som slo seg ned i Reisadalen, kom fra Finland på 1700-tallet.

Etter tradisjonen skal det være Heikka (Henrik Aronsen) født 1889 som gav navn til gården og som skal være den første rydderen av Tørfoss gård. Gården kan dermed dateres til ca. 1830. Gården har vært i samme families eie i 5 slektsledd.

Tørfoss gård består av et komplett gårdstun som viser sentrale bygninger og byggeskikk for en kvengård. Bygningene viser til sammen ulike funksjoner ved gårdsdriften, skogsdrift, jordbruk og fiske. Gården har bygninger som kan dateres tilbake til 1700-tallet og frem til 1940-tallet. Den eldste bygningen er den midterste bua i laftet tømmer.

Hovedbygningen og driftsbygningen er begge reist på stedet. Hovedbygningen er fra 1931. Hovedbygningen er typisk for bolighus i Reisadalen fra samme periode. Den er svært karakteristisk med sine verandaer som gjenkjennes som et særtrekk som har kommet inn Reisadalen med en snekker med erfaring fra Amerika. I interiøret er det flere trekk som regnes for kvenske. Karmene i vindussprossene heller skrått innover i rommet og har i tillegg en oppsamler i tre plassert under karmen for å samle smeltevann. Denne detaljen går igjen i mange kvenske hus. Videre er det varmeluker mellom etasjene. Huset har mange vinduer som gir god gjennomlysning og luft også til boder og loft.

Driftsbygningen er reist etter 1936, da den gamle driftsbygningen brant og står på samme sted. Foten fra låvebrua unngikk brannen og står som fot til den nye. Den er i laftet tømmer slik det var vanlig i Finland. Driftsbygningen inneholder ellers et støpt fjøs med båser og høyloft.

Bårstua er flyttet til Tørfoss fra Elveskog i Reisadalen. Bårstua er fra ca. 1920. Det sto en bårstue der også tidligere, men den ble flyttet til Lyngseidet under 2. verdenskrig. Bakerovnen i bårstua er opprinnelig og av eldre type typisk for bakerovner i dette distriktet. Den er en av de få bevarte bakerovnene i Nord-Troms.

Badstua er en typisk bygning for det kvenske tunet. Ofte var det den først bygningen som ble reist på et nytt sted. Badstua på Tørfoss er en røykbadstue uten pipe. Badstua har en røykovn som er typisk for den kvenske byggeskikken, røykovnen ble satt opp på nytt da badstua ble restaurert i 1984.

Det er tre buer på gården. De ligger på rekke med gavlen vendt mot tunet, noe som er typisk for kvensk byggeskikk. Det antas at den midterste bua, ost- og klesbua, er fra 1700 - tallet og er dermed den eldste bygningen på gården. Til sammen viser buene ulik byggeskikk som var vanlig på buer i området med både lafte- og sjelerverk, mens den siste er en skjellerbu med stående bord utenpå lafteverket. Denne bua har bordtak som man ser mange andre steder i Nordreisa (Raisi) og Skibotn (Yykeänperä).

Gården ligger fint til med tilgang til ressurser både fra elva, skogen og jorda. Det har vært brent tjæremiler flere steder på eiendommen.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Vurdering av kulturminnet. Begrunnelse for fredningsvedtaket.

Den gamle gården på Tørfoss viser kvensk bebyggelse og byggeskikk i et viktig område for den kvenske befolkningen i Troms. Gården ligger ved Reisaelva som strekker seg nord-vestover

gjennom Reisa Nasjonalpark. Reisdalen er et av de stedene i Troms som først ble befolket av kvener, og hvor kulturen fremdeles er levende den dag i dag.

Reisaelva og Reisdalen har vært en viktig ferdselsåre mellom fjell og kyst. Kvenene bosatte seg ved Reisaelva og livnærte seg av den sammen med jord- og skogbruk. Kvenene var kjent som gode håndverkere og bygget egne bygninger, båter og redskaper. I 1723 bodde det 6 kvensk familier i Nordreisa. På 1800-tallet var kvensk det dominerende språket i Nordreisa, før fornorskningen etter hvert førte til et språkskifte til norsk i området.

I dag er det fortsatt en levende kvensk kultur i Nordreisa. Det benyttes kvenske stedsnavn, og noe språk. Tjærebrenningen holdes i hevd, og det bades badstu. Elvebåtene benyttes til å frakte laksefiskere og turister opp og ned Reisaelva og noen av bygningene, som de på Tørfoss, er bevart.

Tørfoss gård gir viktig kunnskap om kvensk bosetting i Reisdalen. Det er viktig at stedet bevares som identitetsskaper. Det er lite eldre bebyggelse i Nord-Troms generelt og etter den kvenske bosettingen spesielt. Bygningene på Tørfoss gir oss kunnskap om kvensk byggeskikk helt fra 1700-tallet og frem til 1940. Stedet er representativt for den bosettingen som var i Reisdalen i denne perioden og vitner om næring og kultur etter den kvenske befolkningen. Stedet er i dag eid av Nordreisa kommune og drives av Nord-Troms museum. Tørfoss er dermed tilgjengelig for besøkende og er en viktig formidler av kvensk kultur både slik den var før og nå. Det ligger godt til rette for bruk av stedet.

Tilstand og økonomiske konsekvenser av freding

Riksantikvaren har gjennomført en visuell tilstandsvurdering av bygningene 16.oktober 2018.

Vurdering av tilstand og økonomi

Det er åtte bygninger som er omfattet av fredingen. Bygningene er jevnt over i god stand og det utføres nødvendig vedlikehold fortløpende. Ut i fra gjeldende Norsk Standard EN - NS 16096 vil dette si at anlegget som helhet har TG 2. Mens driftsbygningen og utedoen er i dårligere stand, og bør prioriteres når det gjelder vedlikehold. Disse bygningene gis dermed en TG 3 i 2019.

Riksantikvarens vurdering.

Ut i fra en samlet vurdering regner ikke Riksantikvaren med at det vil innebære vesentlige økonomiske merkostnader for staten å gjennomføre freding av Tørfoss gård. Vedlikeholdet må finansieres av kommunen.

Riksantikvarens myndighet

Det følger av kulturminneloven § 15 jf. § 22 at departementet kan frede byggverk og anlegg, eller deler av dem, av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Det følger videre av § 19 at departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det. Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert fra Klima- og miljødepartementet til Riksantikvaren jf. forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven av 9. februar 1979 § 12 nr.1.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Det gamle tunet på Tørfoss eies i dag av Nordreisa kommune mens Nord Troms museum står for driften. Det gamle tunet er skilt ut som egen eiendommen. Gården for øvrig eies og drives av familien Tørfoss som har bygd nye bygninger lengre sør på eiendommen.

Eiendommen er ikke regulert.

Forholdet til naturmangfoldloven

Når kulturminneforvaltningen fatter vedtak, skal det samtidig gjøres en vurdering av om dette har innvirkning på naturmangfoldet. Dette følger av lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Lovens §§ 8-12 legges til grunn for vurderingen, jf. § 7.

Det er gjort søk i Artsdatabankens *Artskart* og Miljødirektoratets *Naturbase* for å fremskaffe nødvendig kunnskap for beslutningsgrunnlaget. Søket gjaldt sårbare og truede arter.

Det er ikke registrert sårbare eller truede arter i området som inngår i fredningen. I Reisaelva er det gjort funn av oter, men Riksantikvaren vurderer at fredningen av Tørfoss verken vil komme i konflikt med naturverdier eller påvirke naturmangfoldet i negativ retning.

Bakgrunn for fredningen

I 2017 startet Riksantikvaren opp et arbeid med å kartlegge og vurdere kvenske/norsk-finske kulturminner for fredning. Arbeidet gjøres i tett samarbeid med fylkeskommunene Troms og Finnmark, og i dialog med minoritetsgruppen selv, interessegrupper, eiere og museer. Målet er å bedre fredningslistens representativitet ved at fredningene i større grad skal gjenspeile Norges historie og dagens samfunn. Nasjonale minoriteters kulturminner er et av temaene hvor det til nå har vært gjennomført få fredninger. Kvenske/norsk-finske kulturminner er det fredet noen av, hovedsakelig i Varanger i Finnmark. Fredningen av Tørfoss gård utvider bildet av kvensk historie ved at den sammen med Gamleskolen i Sappen får frem Reisa dalen som et viktig område for kvensk kultur og byggeskikk.

Redegjørelse for saksgang og innkomne bemerkninger

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.1 meddelt eieren og kommunen i brev av 2. november.2018. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Fremtid i Nord og Nordlys.

Det kom inn merknad fra Troms fylkeskommune med bemerkning om det var mer hensiktsmessig å frede et større område etter § 19 enn at den følger eiendomsgrensen, og at den oppbygde tjæremilen ikke bør omfattes av § 19 fredningen.

Riksantikvaren takker for innspillet fra Troms fylkeskommunen. Vi er enig i vurderingen av tjæremilen, og har tatt ut tjæremilen fra fredningsomfanget. Eiendomsgrensen for § 19 området er beholdt, da dette er en naturlig avgrensning til de andre eiendommene rundt.

Videre saksgang

Riksantikvaren har utformet et fredningsforslag, som i samsvar med kulturminneloven § 22 nr.2 nå sendes på offentlig ettersyn og til høring til berørte parter. Samtidig blir det kunngjort i avisene Nordlys, Framtid i Nord og Norsk lysingsblad at fredningsforslaget er lagt ut til offentlig ettersyn i Nordreisa kommune.

Det gis en frist på 6 uker fra kunngjøringsdagen til å komme med uttalelser.

Dato for innsending av høringsuttalelser er: 3. mai 2019.

Høringsuttalelser sendes til Riksantikvaren på mailadresse: postmottak@ra.no

Fredningsforslaget skal etter den begrensede høringen legges fram til politisk behandling i Nordreisa kommune (Raisin komuuni) før vedtak om fredning treffes, jf. kulturminneloven § 22 nr. 3. Høringsuttalelsene og kommunens behandling vil bli behandlet og tatt inn i saken. Det er Riksantikvaren som fatter vedtak om fredning. Fredningsvedtaket kan påklages.

Vennlig hilsen

Linda Louise Veiby
fung. avdelingsdirektør

Ingrid Melgård
fung. seksjonssjef

Brevet er elektronisk godkjent uten underskrift

Mottakere:

- Troms fylkeskommunen
- Nordreisa kommune
- Nord-Troms museum
- Halti kvenkultursenter
- Norske kveners forbund, Ruijan kveeniliitto
- Kvenlandsforbundet
- Norsk Finsk Forbund, Norjalais-Suomalainen Liitto
- Fortidsminneforeningen

Kopi til:

- Klima- og miljødepartementet

Vedlegg: Fredningsdokumentasjon

Mottaker	Kontaktperson	Adresse	Post
Fortidsminneforeningen - Troms avdeling		Postboks 942	9259 TROMSØ
Halti kvenkultursenter IKS		Hovedveien 2	9151 STORSLETT
Kvenlandsforbundet		v/Bjørnar Seppola	9143 SKIBOTN
Nordreisa kommune		Postboks 174	9156 STORSLETT
Nord-Troms Museum		Hovedvegen 2	9151 STORSLETT
Norske Kveners forbund - Ruijan kveeniliitto		Karlsøyveien 18	9015 TROMSØ
Troms fylkeskommune		Postboks 6600	9296 Tromsø